

Schita a filosofiei lui Lucian Blaga.

Geo Savulescu

Voi încerca să vă prezint o schiță a filosofiei lui Lucian Blaga care să cuprindă atât *teoria cunoașterii* cât și *teoria inconstientului*. Am să reduc studiul meu la cele aproximativ 1000 de pagini cuprinse în *Trilogia culturii* și în *Trilogia cunoașterii*. Aș vrea să mă rezum la aceste două trilogii care reprezintă miezul, centrul, filosofiei blagiene. În *Eonul Dogmatic* publicat în 1931, *Cunoașterea luciferică* publicată în 1933, în *Censura transcendentă* publicată în 1934, în *Orizont și stil* publicat în 1935 ca și în *Geneza metaforei* publicată în 1937, noțiunea cheie este *Misterul*.

O altă noțiune cheie pentru înțelegerea filosofiei lui Blaga apare prima dată bine conturată în *Orizont și stil*. Este noțiunea stilului ca inconstient. De observat că Lucian Blaga a vrut, de la început, ca noțiunea de inconstient să nu mai aibă o legătură directă cu psihologia devenind un concept filosofic. În *Trilogia cunoașterii* se poate simți, printre rânduri, gândirea unui domeniu inconstient, de care evident avea nevoie, dar care, probabil, nu era încă bine structurat în noua sa formă, eliberat de psihologie, sau în orice caz eliberat de psihanaliză. De altfel, în *Geneza metaforei și sensul culturii* spune mai mult despre *censura transcendentă* și, după părerea mea, mai consistent, mai credibil, decât spusese în tot capitolul omonim din *Trilogia cunoașterii*, text care are o frumusețe poetică în desfășurarea lui metafizică.

I

Eonul dogmatic și Cunoașterea luciferică.

Să începem discuția noastră cu *Eonul dogmatic*. Ce vrea să ne comunice Blaga în această carte? Începe introducând ideea de dogma, de dogme, din punct de vedere criticist ca "teze filosofice ce depășesc mai mult sau mai puțin experiența"¹ și își afirmă punctul său de vedere ca "Dogma presupune o anumită criză a înțelegerii"²...³ ca, după ce va justifica dogmatismul în prima formulare dogmatică făcută de Filon din Alexandria, va prelua această formulare. Filon a fost gânditorul care a trăit în acea lume elenistă atât de apreciată de Blaga, lume în care înțelepciunea orientului s-a întâlnit cu încercările rationaliste ale elinilor. Blaga va defini dogma ca "... orice formulă care, în dezacord cu înțelegerea, postulează o transcendere a logicii"⁴. Totul începe să devină mai complicat: ce înseamnă *formula*? Ce înseamnă *transcendent*? Prin formula Blaga înțelege o exprimare prin cuvinte. Prin transcendere o depășire. Către finalul *Eonului dogmatic* va

¹ Lucian Blaga, *Eonul dogmatic* în *Trilogia cunoașterii*, Ed. Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943, p.11.

² Voi înlocui, din text, cuvântul *intellect* prin *înțelegere* de fiecare dată când va fi necesar. În limba română curent vorbită intelect și rațiune sunt sinonime. Cam așa le folosește și Blaga pentru că refuza terminologia introdusă de Kant pentru care *Verschand* (înțelegere) este diferit de *Vernunft* (rațiune).

³ Op.cit. p.14.

⁴ Op. cit. p. 19.

scrie *transcendere radicala* cu referire la cunoasterea cu directia minus, cunoasterea luciferica.

Înainte de a intra mai adânc în terminologia blagiană să încercăm o clarificare. Paradoxele lui Zenon din Elea, imposibilitatea săgeții de a-și ajunge ținta și a lui Ahile Peleianul de a ajunge în fuga broasca testoasă, nu fac altceva decât să ne arate că nu putem gândi rațional, logic, mișcarea, deplasarea unor obiecte, unor oameni, unor ființe, ceea ce altfel este o constatare de bun simț. Antinomiile logice, paradoxele logice, nu ar fi trebuit să ne solicite efortul de a le da o soluție, ele sunt un martor al acestei diferențe, care există și de care ar trebui să fim conștienți, diferențe dintre realitatea observabilă prin simțurile noastre, percepută, și încercarea noastră de a-i da o formă, în exprimare, mai ales în scris, cât mai corectă. Prin corectitudine mulți înțeleg o formă logică, o înțelegere rațională, ca să nu fim acuzați că ceea ce scriem are un drum aberant de la cap la coadă. Poate de aceea Pitagora și-a scris înțelepciunea în versuri, *versurile de aur*, poate de aceea Heraclit era considerat *obscurul* pentru că încerca să exprime în cuvinte scrise ceea ce în viu dialog era mai ușor de susținut, poate de aceea cele câteva fraze ramase de la Parmenide par că au multe ascunsuri și poate de aceea Socrate a refuzat să scrie considerând dialogul o posibilitate de a fi corectă spuselor pe când *scripta manent*, cum spuneau latinii, ai scris o prostie ea rămâne.

Pară că este simplu dar este foarte complicat. Cei pentru care viața a fost principalul educator vor înțelege mai ușor aceasta, mai complicat este cu cei ce au trecut prin școală, eventual prin mai multe școli. Acesta este și motivul pentru care cei ce au studiat viața oamenilor primitivi⁵ îi consideră că au și o gândire primitivă, neevoluată logic. Este adevărat. Au o gândire magică și magia scapă oricărei logici. Pentru ei miturile, povestile, și transcendentul (citește magicul) sunt uneori mai importante decât hrana, mai precis hrana spirituală este pe primul loc. Ne par *primitivi* și cu o gândire prelogică deoarece pentru ei ascunsul lumii care-i înconjoară este mai important decât o gândire bine condusă logic. Îi considerăm primitivi, în gândire, din orgoliul celor stăpâniți de demonul logicii.

Am să spun mai târziu ceva despre cunoasterea luciferică. Aș vrea să reținem că atât pentru Kant cât și pentru Blaga este o imposibilitate de a cunoaște realitatea așa cum este ea. În schimb putem să o aproximăm prin ajutorul categoriilor a priori; asta, explicit pentru Kant și mai reținut dar destul de clar pentru Blaga.⁶ Este motivul pentru care ambii au fost considerați, de către unii filosofi, că fiind *agnostici*. Ce caraghios, agnostic cineva care da o soluție despre felul în care putem cunoaște! Este adevărat că soluția este dublată de recunoașterea că nu putem avea o cunoaștere absolută.

⁵ Claude Lévi-Strauss, *Mithologiques, Le crue et le cuit*, Plon, Paris, 1964 și *Du miel aux cendre*, Plon, Paris, 1966.

⁶ Op. cit. *Cunoașterea luciferică*, p.199 “.. teoria cunoașterii, așa cum ne-a lăsat-o Kant, o teorie de basilicală monumentalitate, care reduce cunoașterea la intuiție, categorii (apercepție transcendentă)... e în fond o teorie a cunoașterii, pe care noi ne-am învoit să o denumim <paradisiacă>.”

De aici decurge ceva care la prima vedere socheaza: pe de o parte avem o lume ce nu poate fi cunoscuta în intimitatea ei, pe de alta parte cu mintea noastră, cu intuiția noastră, putem încerca să avem cunoștințe, nu știm cât de corecte, despre această lume de necunoscut. De ce sochează? Pentru că suntem animale rationale, pentru că noi gândim, pentru că avem o strictete a acestei gândiri, putem avea o strictete a gândirii noastre pe care o numim logică. În aceste condiții capătăm o mare încredere în facultățile noastre mentale și simțim că putem deveni stăpânii lumii. Cu mintea noastră iscoditoare, cu logica ce o susține, ne simțim puternici și nu putem crede că misterele sunt în jurul nostru. Nu putem crede că avem o cenzura a cunoașterii deși categoriile cu care cunoaștem sunt, ca și organele noastre de simț, limitate. O limitare chiar prin funcția lor. Oare și rațiunea are limite? și logica pe care o folosim? Desigur. Am aflat că teoria multimilor a lui Cantor are o noțiune de pornire, chiar cea de *multime*, care este neclar definită și că teoria este contradictorie în transfiniț, că matematica ca un sistem complet este contradictorie. Am aflat că diversele logici cu care sperăm să înțelăm realitatea și să-i patrundem intimitatea, așa cum sunt logicile cu infinite valori, cum este logica intuitionista a lui Brouwer, sau logica fuzzy, logicile modale, ori schematismul logic al lui Ștefan Lupascu, toate încercând să depășească limita legii tertului exclus care funcționează în logicile cu două valori, am aflat că toate aceste logici pot fi reduse, tot la limita, la o logică cu două valori - am aflat că nu putem restrânge realitatea contradictorie în chingi logice, că rațiunea nu este infailibilă.

Toate acestea nu înseamnă că există o ruptură totală între realitate și mintea noastră, că nu mai are rost să gândim și că trebuie să aruncăm la cos cartile de logică, de matematică. În schimb asta înseamnă că vom putea să ne apropiem de realitate mai ușor cu o minte aptă de a accepta contradicțiile și de a încerca soluționari cu ajutorul intuiției, cu ajutorul unor idei creative. Iată care ar trebui să fie lecția dată nouă de Platon care vorbea de o lume pură a ideilor pe care nu o putem atinge și că ar trebui să ne mulțumim cu o lume a umbrelor acestor idei. Ar trebui să fie și lecția lui Immanuel Kant care, după cum am spus, a scris despre o lume de necunoscut (o lume noumenală) pe care o putem apropia cu ajutorul categoriilor a priori ale intuiției. Tot astfel este eonul dogmatic în care am intrat sau domeniul contradictoriului al lui Ștefan Lupascu. Ar trebui să ascultăm aceste minti frumoase care ne-au atras atenția că *una este și alta gândim*, care ne-au dat soluții de a folosi înțelegerea noastră, de a folosi logica, de a folosi matematica.

Pentru Blaga domeniul existential, ceea ce există, este dominat de mister. Asta înseamnă că noi nu putem cunoaște realitatea pentru că este de necunoscut în intimitatea ei ultimă, este incognoscibilă, este ascunsă în spatele unei perdele care nu ne lasă să ne apropiem de ea și de aceea simțurile noastre nu ne permit să-o descifram. Kant, pe care îl critica și de care se dezice, dar îl urmează chiar dacă nu recunoaște, a propus lumea *noumenală* unde stăpân este *lucrul în sine*. Blaga ne vorbește despre o lume de mistere cu care noi ne-am luptat de la începutul omenirii ca să le desvaluim, să le revelăm. Este, adevărat, o diferență importantă față de Kant. Nu mai este vorba de un mister nediferențiat de „lucrul în sine”, de un mister universal, ci de o multitudine de mistere, fiecare mister având o descriere: asta înseamnă că știm în ce mister ne aflăm chiar dacă nu putem da un răspuns coerent. Ne aflăm în misterul ultimelor particule ale materiei, în misterul compoziției

luminii, în cel al creierului sau în cel al gravitației? Dacă domeniul existential înseamnă mister este bine de știut că sunt o multitudine de mistere, foarte multe. Nu vreau să spun *infinit de multe* pentru a nu intra în aporia trasfinitului din teoria multimilor. Nu aș putea justifica de ce un infinit poate avea o putere mai mare sau mai mică decât un alt infinit, ca un infinit depășește ca putere un alt infinit, nu aș putea găsi o dovadă a acestei afirmații cu toate că ideea mă atrage. Nici noțiunea de *putere* a unui infinit, noțiune inventată de Cantor pentru a putea justifica diferitele feluri de infinit, nu o înțeleg. Asta nu înseamnă că nu respect matematica, chiar teoria multimilor a lui Cantor, ceea ce încerc să spun este că rațiunea omenească, inteligentă, ne-a condus la splendide construcții teoretice aplicabile în realitate dar asta nu înseamnă realitatea, realitatea este diferită, rămâne un mister oricât deslușim din ea, oricât de adânc patrundem cu inteligentă noastră.

Fără sistemul binar matematic nu am avea computere, nu am avea nimic din tehnica modernă, fără fizică și chimie nu am avea nimic din ceea ce ne înconjoară. Matematica, fizica și toate științele ne asigură civilizația numai că noi am vrea să știm ceva mai mult. Am vrea să știm ceea ce nu putem ști. Să vedem cum se întâmplă? Hai să pipăim cunoașterea cu ajutorul minții lui Lucian Blaga.

Misterul, misterele, sunt cel mai important stâlp ce susține teoria cunoașterii. Pentru a ne putea apropia, cu grijile, de acest câmp al misterelor Blaga începe să ne spună povestea dogmei care începe cu Filon din Alexandria.

Revenim: ce înseamnă, la Blaga, dogma? *...o renunțare la sine pentru ca înțelegerea (intellectul) a evadat din sine în formule care ... sunt inaccesibile logicii... Dogma presupune o anumită criză a înțelegerii...⁷*? formula care la Filon suna astfel : *... din substanța primară emanează existențe secundare, fără ca prin acest proces substanța primară să sufere vreă scădere.* Unitatea nu se alterează dacă luăm ceva din ea, emanațiile secundare nu împutinează divinitatea (substanța primară este divinitatea pentru filosofii greci) care rămâne nealterată. Unul generează multiplul? Pentru mintea noastră cea de toate zilele pare o aberație: cum poți lua ceva dintr-o unitate fără ca aceasta să se împutineze? Mintea cea de toate zilele, mintea matematică, pare să fie cea pe care logicienii o acceptă, o consideră ca fiind cea corectă. Aceasta este și rațiunea noastră. Ea nu poate accepta că o ființă, rămâne de văzut ce înseamnă ființa, deci o ființă să aibă trei persoane, așa cum este dogma trinitară a lui Dumnezeu. O ființă în trei persoane. Dumnezeu pare să fie unitar și multiplu în același timp și în aceleși coordonate. Nu putem fi de acord cu o astfel de afirmație? De ce nu? De fiecare dată această dogmă a ieșit învingătoare în fața celor ce încercau să dea o formă rațională credinței creștine: așa s-a întâmplat cu Arie care a încercat să facă o ierarhizare a ființelor ce au loc în Dumnezeu, un Dumnezeu ce a luat formă în timp, în fața pneumaticilor care propuneau o teză logică, Christ fiind o ființă divină încarnată, în fața adoptionistilor pentru care Christ era un profet înălțat la demnitatea divină, sau a maniheilor care au transpus realitatea contradictorie și misterioasă în lupta dintre o divinitate a binelui și una a raului, între Dumnezeu și diavol, ambii având forțe egale, introducând astfel o teologie dualistă. Concepția creștină care a ieșit victorioasă după aproximativ 400 de ani de lupte a fost aceea a trinității într-o singură ființă. Este dogma creștină care are rădăcina în dogma

⁷ Op. cit. p.15 și 16.

lui Filon. De ce s-a întâmplat așa? Blaga considera ca exista o aplecare umana spre mister, fapt pentru care a fost preferata și aleasa dogma în locul unei încercări de a explica rațional, corect logic, ceea ce apare înțelegerii noastre ca o contradicție sau o imposibilitate. Poate, intuiția ne șoptește ca strictetea logică e șaracă și ca este bine să lăsam deschisă poarta înțelegerii, să lăsam fiecăruia dreptul de a visa cu ochii deschiși. Câteodată imaginarul se dovedește mai aproape de realitate.

Cu alte cuvinte Blaga atrage atenția asupra unei nepotriviri, unei diferențe foarte importante, între ceea ce este real și ceea ce gândim. Este vorba despre o diferență, de care am mai pomenit, sesizată de gânditori încă din antichitate. Soluțiile, încercările de a depăși această neconcordanță, au fost și sunt diverse variind între cele două extreme: raționalism și intuiționism. Între a da o importanță totală rațiunii, felului nostru de a gândi corect, și a exacerba valoarea intuiției care este mai apropiată de realitate, care încearcă să depășească logicul. Sunt și diverse posibilități intermediare de abordare între logicul a toate știutor și frageda intuiție.

Se pare că cel care a găsit soluția cea mai eficientă, pentru a înțelege cum funcționează cunoașterea umană, a fost, cum am mai spus, Immanuel Kant. Lucian Blaga urmărește îndeaproape construcția kantiană a cunoașterii, desigur cu unele modificări importante. Poate că cel mai important aport este aducerea inconștientului în lumea filosofiei. În *Eonul dogmatic* și în *Cunoașterea luciferică*, de care ne vom ocupa în cele ce urmează, Misterul este notiunea centrală care înlocuiește lumea noumenală a lui Kant.

Misterele naturii, de fapt realitatea care ne este dată ca o multitudine de mistere pe care, fiecare în parte, le putem aborda diferit, este una din cheile care poate deschide înțelegerea teoriei cunoașterii la Lucian Blaga. De ce mistere în locul unui *lucru în sine* (*das Ding an sich*) kantian? Blaga simte nevoia de a vorbi altfel despre această lume noumenală (chiar dacă se fereste să o numească astfel) pe care nu putem să o cunoaștem dar am vrea să știm cât mai mult, cât mai multe, din ea, despre ea. De aceea va pune în locul unui mister unic și greu de abordat, așa după cum am spus, o multitudine de mistere, fiecare mister având o caracteristică proprie, o parte a lui care ne este dată, pe care o cunoaștem, și care este ca o poartă prin care putem intra cât mai adânc în cunoașterea lui. Spre exemplu lumina a fost și rămâne un mister chiar dacă domeniul ei ne este familiar așa cum și gravitația rămâne un mister. Noi știm, chiar dacă nu cu exactitate, despre ce este vorba și le putem aborda pe fiecare din aceste două mistere în mod diferit, specific fiecăruia.

Sunt de părere că este un mare câștig în încercarea noastră de a cunoaște. Așa a fost de la început când ne-am pus o întrebare despre ce se întâmplă într-o anumită situație reală care ne-a apărut ca un prim mister pe care am simțit nevoia să-l deslușim. Astfel ne-am permis să patrundem din ce în ce mai adânc în cunoașterea fiecărui mister în parte, să patrundem adânc în ceea ce ne apare de necunoscut la un moment dat.

Să ne întoarcem la *eonul dogmatic*, la acel timp fără o limită precisă în care dogma își va avea locul ei. Cam ce înseamnă această afirmație? Nimic altceva decât faptul că este timpul ca mințile noastre, gândirea noastră, să se elibereze, parțial, de chingile logice. Să

se elibereze partial ..? Intentia lui Blaga nu a fost sa se elibereze de strictetea logica ci, de deformarea gândirii noastre prin logica, de gândirea noastră eronată ca logica ne poate scapa de greseli, de a gresi în gândire. Asta ar putea duce la o eliberare partială de logica care, altfel, este bine venită pe anumite porțiuni de gândire.

Este adevărat că fără matematici și fără logica nu am avea minunile tehnice de azi, dar este tot atât de adevărat că de multe ori gândirea noastră, gândirea noastră de cea mai bună calitate, face niste salturi necesare pe care nici un logician nu le mai poate urmări. Mai este adevărat că matematicienii preferă construcții care au o continuitate fără a fi întrerupte de o gândire ce pare mai puțin riguroasă. De aceea este foarte greu să fie acceptată o întrerupere a unui raționament logic, pentru a schimba ceva, pentru a putea continua să gândim căutând noul, nouitatea, ceea ce încă nu știm.

Există încercări de a depăși această situație schimbând valorile de adevărat și de fals ale logicii binare, sau valori intermediare în logici cu mai multe valori, cu funcționari, cu valori modale, o logica a argumentării, a explicației; acceptat – refuzat, aprobat - respins, sau alte valori. În general cupluri contradictorii cu un anumit Univers de Discurs cuprins între anumite limite ale unei argumentări sau ale unei explicații. Această încercare a logicilor polivalente nu schimbă prea mult situația deoarece folosesc tot o logica, fie ea bivalentă sau polivalentă, la un anumit sector al realității. Limitarea acțiunii logicii nu poate însemna și evitarea, depășirea, diferenței funcționare între gândire și realitate dar poate fi de ajutor prin chiar limitele pe care și le da o astfel de logica.

Avem, deci, o realitate care cu greu poate fi prinsă în gândirea fără intuiție, fără imaginație, mai exact, anumite porțiuni ale acestei realități scapă stringenței unei gândiri logice.

Aici pare că trebuie să mai fac încă un pas în profunzime pentru a avea o mai bună înțelegere. Gândirea noastră logica vrea să prindă totul în secvențele ei. Este ca un raționament matematic care înaintează pas cu pas și nu lasă nici un gol. Acesta este motivul pentru care apare o diferență între ceea ce gândim și ceea ce este. Fiindul, existentul, nu se lasă prins chiar așa. Ceva ne poate scapa, din neatenție sau pentru că algoritmul logic nu poate surprinde acea parte, și ne putem afla în situația exasperantă că nu putem cunoaște cu toată că am procedat corect, logic corect, în apropierea noastră de existent. Aici Blaga trage un semnal de alarmă. Este cazul să ne speriem și să ne resemnăm, ca o consecință, de imposibilitatea noastră de a cunoaște realitatea așa cum este? sau să luăm de bună această diferență ca o realitate de care nu putem scapa, de care nici n-are rost să încercăm o scăpare, ci, să mergem înainte, să cunoaștem în continuare cu propriile noastre puteri tot ce putem fura naturii, să vedem tot ce putem desvalui, să avem curaj dar să nu fim aroganți. Dacă ce am gândit sau am imaginat se dovedește inaplicabil realității, să nu intrăm în colaps, să mergem înainte, să căutăm o nouă cale care ar putea fi mai apropiată de realitatea noastră, care ne-ar putea aduce mai aproape de adevăr. De altfel, mi se pare că omul, omul acesta slab și puternic, a făcut totdeauna așa, a mers înainte și nu a cedat înșelăciunilor. Un fapt s-ar putea schimba. Dacă știm că ceea ce se ascunde este din ce în ce mai greu de desvaluit și că până la urmă va rămâne ceva imposibil de cunoscut, dacă știm că avem puteri limitate, dacă știm că orgoliul și falsă

încredere nu ajuta la nimic, sunt de parere ca suntem mult mai bine înarmati, mult mai puternici. Puterea celui slab nu-i un cuvânt gol daca-i dublata de stiinta, de cunoastere, de cunoasterea propriilor limite, daca ne stim limitele.

Pare ca acesta este motivul pentru care Blaga va încerca depasirea acestei situatii prin niste pasi care, la prima vedere par foarte complicati, niste pasi care încep cu dogma, cu dogmaticul, pentru ca doma, contradictoriul, este cea care ne atrage atentia ca exista o anumita *criza a înțelegerii*. Criza despre care tocmai am vorbit, a unei funciare diferite, a unei *defazari*, între cea ce este si ceea ce gândim ca este: *o fiinta în trei persoane; o persoana care este în acelasi timp om si Dumnezeu*.

Este interesant ca aceste dogme ale crestinismului ramân dogme numai în exprimarea prin cuvinte. Daca ar fi sa le formalizam acordând simboluri cuvintelor asa zisa criza dogmatica dispare. Daca fiinta = a, si persoana = b, respectiv b1, b2, b3, cele 3 persoane, atunci putem afirma ca $a=b1 + b2 + b3$, fara sa fie nimic socant. Ceea ce se poate spune: *a* este format din suma a trei *b*-uri, si n-ar avea nici o legatura cu principala dogma a crestinismului care spune cu unicul Dumnezeu care este o fiinta este în acelasi timp trei persoane; Dumnezeu Tatal, Fiul si Sfântul Duh. Algebra minimala, aritmetica, nare ce cauta aici pentru ca suntem în domeniul cuvintelor, a cuvintelor cu sens, a notiunilor, a conceptelor.

Este ceva în plus. Desfasurarea logica a gândirii nu poate veni în contradictie numai cu realitatea ci si cu limbajul, este vorba de cuvintele unei limbi. De fapt, limba naturala a unui popor contine în ea, fara ca noi sa fim constienti de asta, întreaga realitate, întreaga experienta traita de acel popor. Cuvintele unei limbi, notiunile, au un continut pe care nu-l putem controla si care depinde de tot ce se întâmpla, de tot ce s-a întâmplat, cu cei ce vorbesc limba ce contine acele cuvinte, acele notiuni. Când noi gândim, indiferent daca putem gândi în cuvinte sau în imagini, folosim cel puțin trei repere: folosim cuvintele (sau imaginile ce pot fi transformate în cuvinte) care sunt notiuni formate în cea mai mare parte istoric, folosim anumite reguli ce se impun în folosirea acestor cuvinte –gramatica - si folosim o înlantuire corecta a ideilor pe care le materializam prin cuvinte – logica.

Nimic nu este chiar atât de simplu cum încerc sa expun. În vechea Indie, unii sunt de parere ca prima a fost gramatica lui Panini, logica a urmat. Ambele, gramatica si logica sunt înlantuite pentru ca regulile unei exprimari de înteles (unii prefera a spune *reguli ale unei exprimari corecte*, ceea ce asa este numai ca ar trebui sa *înțelegem* de ce un minim de reguli ale unei anumite exprimari sunt folosite si de analfabetii unui popor care nu au de ce sa se intereseze de o exprimare corecta) sunt necesare pentru ca doi oameni vorbind aceiasi limba sa se poata înțelege. Este totusi destul de usor de a desparti gramatica de logica. Gramatica are nevoie de cuvinte, serveste chiar cuvintele, pentru a exprima reguli de corectitudine pe când logica poate fi formala, asta înseamna ca se poate dispensa de cuvintele pe care le foloseste si sa le înlocuiasca cu simboluri. Socrate este om. Orice om este muritor deci, Socrate este muritor: A este B, orice B este C deci, A este C. O inferenta valida indiferent daca folosim cuvinte sau simboluri.

Sa ne reîntoarcem la *eonul dogmatic*, la dogme, la criza înțelegerii. Blaga ne spune ca aceasta criza are un aspect conciliabil si unul ireconciliabil. Putem cunoaste dar nu vom cunoaste niciodata ultimul adevar. Prin *cunoasterea paradisiaca* ne vom apropia de înțelegerea unor mistere explicându-le din aproape în aproape pe fiecare, vom reusi sa desvaluim întinsul misterelor, misterele în întinderea lor, asa cum ne propune si Kant, este chiar cunoasterea kantiana (eforturile facute în acest fel de cunoastere sunt la îndemâna fiecarui om si pot tine de arhetipul *amintirii paradisului*). În afara de aceasta cunoastere extensionala vom putea sa patrundem si în adâncimea unor mistere pentru a desvalui cât vom putea din ele. Aceasta este *cunoasterea luciferica*, cunoasterea creatoare, cunoasterea care ne poate aduce lumina, ceva nou din adâncul unui mister. Cu toate acestea va trebui sa stim ca nu putem avea o cunoastere desavârsita, o cunoastere pâna în ultimul coltisor. Asa ceva ne este interzis, cum spune Blaga, asa ceva nu este cu putinta pentru ca misterele lumii au ascunzisul lor de nepatruns. Fie ca voim, fie ca nu voim, mai mult nu putem.

Un alt gânditor român, Stefan Lupascu, stabilit de tânar la Paris, va vorbi despre *domeniul contradictoriului*, deoarece realitatea este contradictorie. Cuplurile de contradictorii fac legea în ceea ce ne înconjoara. Ce fel de lege? O lege care refuza logica, refuza tertul exclus si accepta contradictia. Cum poate fi acceptata contradictia? Foarte simplu, noua lege a contradictoriului înlocuieste valorile de *adevarat* si de *fals* cu alte valori, cele de *actualizare* si de *potentializare*. În acest fel o contradictie poate fi acceptata fie ea prezentata formal sau sustinuta de cuvinte, de notiuni.

A si Non A nu pot fi acceptate împreuna. Daca-l *actualizam* pe A si-l *potentializam* pe Non A acest raport se schimba. Actualizarea si potentializarea sunt functii care variaza între 0-1 cotinuu si invers propotional. Asta înseamna.ca actualizarea unui termen este asociata potentializarii celuiilalt termen. Mai clar, gradului de actualizare a unui termen i se asociaza un grad invers proportional de potentializare al termenului opus si putem spune ca *adevarul* este potentiaizat, sau actualizat, în anumite grade. Adevarul își pierde calitatea sa de absolut, devine relativ la actualizare si la potentializare. Ca sa dam un alt exemplu, Isus Hristos a fost, în acelasi timp, om si Dumnezeu. În ce proportie, în fiecare din actiunile lui, a fost om si în ce proportie a fost Dumnezeu putem urmari în Evanghelii. În timpul judecatii, a calvarului si a crucificarii, actualizarea dumnezeirii devine maxima. Contradictia între calitatea de a fi om si de a fi Dumnezeu este numai aparenta. El a fost într-adevar om si Dumnezeu, în acelasi timp, calitati independente dar unite fara posibilitate de a fi amestecate.

Blaga, scriind despre dogma, ne atrage atentia ca ea este o antinomie, o *antinomie transfigurata*. Asta înseamna ca si pentru Blaga acest domeniu al contradictoriului, cum spune Stefan Lupascu, este contradictoriul lumii reale, sunt antinomiile triviale ale realitatii. Cu o diferenta. Când Blaga spune ca dogma este o antinomie transfigurata, transfigurata prin scindarea unor concepte solidare si da exemplu notiunile de *fiinta* si de *persoana* (cu toate ca antinomii se pot gasi la tot pasul si dogme se pot construi destul de usor cu notiuni comune, este interesant ca ne vine mai usor sa dam exemplul principalei dogme a crestinismului ca tip de dogma) o face pentru ca aici ne apare mai clar aceasta lupta între notiuni, aceasta concordanta si neconcordanta între doua notiuni pe care în

limbajul curent nu prea le diferentiem. Am putea vorbi de notiuni *asemanatoare*? În ce ar consta asemanarea și diferentierea? Aici este o limita destul de voalată, neclar reprezentată, așa cum un limbaj natural funcționează. Poate de aceea, chiar dacă nu numai de aceea, spiritul uman a fost nevoit să aducă pe lume matematica și logica, pentru a introduce rigoare acolo unde ea nu este.

Blaga va introduce notiunea de *transcendent* care, trebuie să recunoaștem, este o notiune comodă dar greu de manipulat. Este comodă pentru că orice ne depășește înțelegerea poate fi plasat în transcendent. Chiar depășirea înseamnă transcendență, sunt notiuni echivalente dar folosite în domenii diferite. Limbajul religios are nevoie de transcendent pentru că Dumnezeu, pe care nu trebuie să-l înțelegem prea bine, trebuie doar să credem și să ascultăm ceea ce ne spun cei ce înțeleg limbajul transcendentului. Trebuie să credem de două ori, să credem în Dumnezeu și în ceea ce ni se spune despre el. Această folosire religioasă a cuvântului *transcendent* a făcut dificilă folosirea lui în limbajul filosofic. Blaga nu se sperie și îl preia spunând că *solutia paradoxelor dogmatice e postulată în transcendent*⁸.

O lipsa de sens plină de alt sens, cum spune Blaga. Este o soluție comodă pentru că nu mai înseamnă dumnezeire, este în schimb tot ce ne depășește înțelegerea ca rațiune. Blaga va spune chiar într-o notă, *transcendentul depășește mult ideea de Dumnezeu*⁹. Poate de aceea va propune o împărțire a înțelegerii. O înțelegere **en-statică**, atunci când gândirea este în cadrul funcțiilor ei logice și o înțelegere **ec-statică** (probabil că nu întâmplător este aproape notiunea de *extaz*, scrisă cu *cs* în loc de *x*, dar și de ieșire în afara) în care gândirea evadează din sine fiind într-o *nepotrivire ireconciliabilă cu funcțiile sale logice*.

Ne vom opri puțin pentru că ne aflăm la o răscruce în gândirea blagiană, de la care putem să nu mai înțelegem nimic (ceea ce din păcate s-a întâmplat) sau să înțelegem totul.

Există două feluri de a folosi funcția inteligentă a creierului nostru, gândirea. Putem gândi și înțelege conduși de raționamente cu o anumită strictețe logică sau putem înțelege și simți mai mult decât gândi ceva ce ne este familiar dar scapă regulilor logice. Încă odată, îmi este foarte greu să gasesc cuvinte potrivite pentru ceva ce totuși facem în mod curent. Trecem de la o idee la alta fără să ne pese dacă încalcăm legi ale logicii, adică fără a lega corect ideile de care ne folosim. Uneori corectăm din mers aceste deficiențe logice care nu ne prea deranjează. Din conta, suntem mai degrabă jenati dacă cineva ne solicită să avem o înlănțuire logică într-o expunere. Folosim subiecte subînțelese fără să ne pese dacă interlocutorul nostru nu poate prinde toate înțeleșurile neexplicite. Folosim fraze contrare încalcând reguli gramaticale și logice pentru că așa ne vine bine în exprimare. De fiecare dată gândirea noastră trebuie să iasă un pic din sine, dacă sinele gândirii ar fi corectitudinea logică. Sigur, înțelegerea ecstatică propusă de Lucian Blaga nu este chiar asta dar nu este departe. Blaga scrie: *Orice formulă dogmatică*

⁸ Op. cit. capitolul *Paradoxiile metafizice*, p. 55

⁹ Op. cit. p. 101

reprezintă o ecstazie intelectuală¹⁰, o ieseire din sine a gândului nostru pentru a putea face, așa cum se exprima Blaga, *saltul în antinomie*, saltul în neînțelesul realității contradictorii – dar pentru a o înțelege. De aici va veni noutatea, din *cunoașterea luciferică*.

De ce gândirea noastră, intelectul nostru, trebuie să iasă din sine, să evadeze din strictetea unei gândiri logice? O gândire liberă de constrângerile, de frânele logice, își poate permite prin salturile pe care le poate face să devină inventivă, creativă. Logica este foarte bună când ne corectează derapajele pe care gândirea le poate face dar poate deveni o reală frână când nu putem ieși din legăturile ei. Nu-i așa că este simplu dar foarte greu de explicat? și mai ales foarte greu de dovedit.

Blaga ne da o definiție a transcendentului având grija să menționeze și toate posibilele amplificări tehnice prin care logica a fost coborâtă adânc în experiență: *prin <transcendent> se înțelege de obicei ceea ce trece nu numai dincolo de experiență, ci și de toate posibilitățile de amplificare tehnică a experienței*¹¹. Întrădevar, numai ce depășește raționalul, logicul, trebuie înțeles ca fiind transcendent. În mod curent transcendentul este dominat de antinomic, transcendentul este *domeniul contradictoriului* de care ne vorbește Ștefan Lupascu. Un antinomic, un contradictoriu, care scapă înțelegerii. Atât teza, care susține unul din termeni, cât și antiteza ce susține contrariul, sunt la fel de corecte, la fel de credibile, de aceea s-a făcut apel la formulări dogmatice care să depășească orice contradicție. De aceea Filon face apel la o formulă dogmatică: *Substanta prima* (cea divină) *emana existente secundare fără ca prin acest proces substanta primară să sufere o scădere*¹² tradusă în creștinism prin dogma trinității: *Dumnezeu ca ființă este unic dar este, în același timp Fiul și Sfântul Duh, trei persoane într-o ființă*. Dumnezeu unic nu poate pierde nimic din substanță sau cu toate că din el emana persoanele Fiului și ale Sfântului Duh. O antinomie care nu are soluție devine o dogmă. Aici trebuie făcută o remarcă.

Dogma tinde să fixeze un mister, fie el individual sau general, în propriul său caracter, care este numai al lui. Blaga este de părere că noi avem un *tip dogmatic* de gândire care îmbrățișează misterele. Spiritul nostru are nevoie să folosească acest tip de gândire pentru a nu se aprofunda în necunoaștere, mai precis și specific, misterele naturii, ale lumii, fie ele individuale sau generale, au nevoie să-și găsească o soluție cu toate că sunt de neînțeles, pentru aceasta avem nevoie de gândirea dogmatică, pentru a da o formă și un conținut fiecărui mister în parte. Forma este cea care da specificitatea unui mister iar conținutul are o parte care se arată, pe care o putem cunoaște, și o parte ce se ascunde cu care se vor lupta creatorii, fie ei artiști, scriitori sau oameni de știință.

Pentru că intenția noastră este de a rămâne, cât putem mai mult, în parametri construiți de Blaga, de a rămâne în Universul sau de Discurs, să spunem câteva cuvinte despre ce ar însemna *directia în cunoaștere*, un concept al unei acțiuni pe care o realizăm în viața de

¹⁰ Op. cit. p. 95. După cum am scris mai sus, am *tradus*, de fiecare dată, cuvântul *intellect* cu *înțelegere*, cu toate acestea, la Blaga, *intellect* și *intelectual*, așa cum este în cazul nostru, are de multe ori sensul de gândire corectă, de rațiune.

¹¹ Op. cit. p. 100

¹² Op. cit. p. 14

toate zilele. Când facem câțiva pași pe un drum știm unde vrem să mergem, la fel când ne urcăm în mașină, pornim motorul și plecam de pe loc, când ne urcăm într-un autobuz sau în avion. Rostul, vârful nostru de acțiune, scopul unei acțiuni, sunt chiar justificarea acelei acțiuni. Tot ceea ce facem, sau aproape tot, este pe direcția acțiunii noastre. De multe ori preferăm să ascundem prin pașii pe care-i facem, direcția spre care mergem, mai ales când avem un anumit interes sau nu suntem prea încântați ca alții să cunoască încotro mergem. Parlamentarii noștri au găsit tot felul de bubite în articolele unei legi care cere controlul averilor demnitarilor. Este de înțeles pentru că nu le convine să se știe cum s-au îmbogățit, nu le convine ca cineva să le poată controla averile. Mai mult, un politician, poet cu talent și șef de partid, apare în mass media batându-și joc de numita lege care are pretenția să se numească *de integritate*, “*ce rost are moralitatea ca lege?*” Nu are nici un rost. Trebuie înlăturată orice posibilitate de a-i controla pe cei ce sunt deasupra legilor. Cel ce fură o pâine trebuie condamnat dar ce fură banii noștri ai tuturor, bani publici, rămân cinstiți dacă nimeni nu-i poate controla. Scopul, direcția unei acțiuni, ar trebui urmărită în micile gesturi ce pot părea naive sau chiar simpatice.

Pentru Blaga cunoașterea are direcții. Plecând de la o origine, de la punctul 0, ea poate avea o direcție spre *reducerea* numărului de mistere sau de *potentare* a câte unui mister. Prima situație este numită *cunoaștere pozitivă* pe care o notează cu semnul plus și o numește plus-cunoaștere, iar secunda, cunoașterea dogmatică, care are în față un *mister imposibil de construit sau de rationalizat*, îi dă semnul minus și o numește *minus-cunoaștere*. În această *teorie a direcțiilor* misterului (misterelor și se da valoarea de obiect real, de obiecte) acțiunea noastră de cunoaștere poate duce, în cazul pozitiv, la o reducere numerică a acestor mistere, iar în cazul minus-cunoașterii, *ține să fixeze, unde se poate și cum se poate, misterul cosmic în maximul sau de adâncime, și de relief*¹³ lăsând o parte aratăta, cunoscută, și îmbogățită prin cunoaștere.

Misterul este heterogen, este complex, are diferite articulații și poate avea diverse dimensiuni, un relief variat, ceea ce face să nu prea aibă importanță dacă folosim singularul sau pluralul când vorbim de mistere. Heterogenitatea unui mister poate însemna o multitudine de mistere. Aceasta îl și deosebește de misterul omogen, absolut, fără dimensiuni, pe care-l propusese Kant. O filiație înseamnă, de multe ori, schimbări radicale, cu toate acestea Blaga nu s-a considerat un continuator al lui Kant. Importanța este afirmată de Blaga că “Obiectul cunoașterii este misterul. Problema cunoașterii înțelegătoare e *reducerea sau potentarea* <misterului>”¹⁴.

Misterul este un obiect, ca orice obiect din realitate, iar cunoașterea ne conduce la *înțelegerea* (Verschand la Kant) acestor mistere, acestor obiecte¹⁵, fie prin reducerea lor ca număr (este cunoașterea așa cum a construit-o Kant), fie prin patrunderea în adâncul unui mister, cu care acțiune de patrundere, în profunzimea necunoscutului, vom putea

¹³ Op. cit. p. 106.

¹⁴ Op. cit. p. 108.

¹⁵ “Ideea de ‘lucru în sine’ este, după părere noastră, una din numeroasele variante ale ideii de ‘mister’” ... “Kant a căutat secretul valabilității științei exacte în modul de aplicare a conceptelor asupra intuiției. El s-a străduit să arate că știința ia ființă prin aplicarea categoriilor intelectuale asupra unui material luat în primire prin simțuri.” Lucian Blaga, *Despre conștiința filosofică*, Ed. Facla, București, 1974, p. 145 și 33.

cunoaste partial acel mister si în acelasi timp îi vom putea respecta calitatea lui de a rămâne mister. Aceasta secunda cunoastere, minus-cunoasterea, numita astfel pentru a o deosebi de cea cu care ne obisnuise Kant, este aportul lui Lucian Blaga, a *luminosului* Blaga. Poate de aceea a numit-o *cunoastere luciferica*¹⁶, cunoastere luminoasa, cunoastere ce duce lumina în adâncul întinericului cel necunoscut. De aici si nevoia de a vorbi de doua directii în cunoastere, pentru ca este cu totul altceva a înțelege, a cunoaste, ceea ce ne înconjoara si a cauta sa intri cu gândirea în profunzimea a câte unui mister, sa evadezi cu gândirea din sinea ta care-ti rezolva foarte bine problemele de zi cu zi. Esentiala este aducerea noului, descoperirea noului, într-un cuvânt *creativitatea*, înseamna fixarea câte unui mister gasindu-i caracterul sau propriu, numai al lui, fara sa ne fie frica ca nu vom putea rezolva toate "ecuatiiile" lui. Fizicienii sunt degeaba separati ca nu pot gasi ultima caramida de constructie a lumii. Daca privesc putin înapoi vor observa ca în ultimele decenii s-au descoperit foarte multe date despre particulele elementare, descoperiri cu care ar putea fi mândrii. Cunoastem din ce în ce mai mult despre gravitatie fara sa cunoastem ce este gravitatiea. Avem din ce în ce mai multe remedii pentru multe boli si le folosim mai tintit cu toate ca nu stim totul despre multe din aceste boli si nici nu astept sa stim în viitor totul. Toate aceste cunoasteri nu-mi prea deranjeaza trairea mea zilnica la care am nevoie de multe alte cunostinte, banale (daca banal este sa poti folosi un computer), despre obiectele care ma înconjoara. Este evident ca lumea creativitatii, la care noi toti oamenii avem acces, este altceva decât lumea necesitatilor zilnice de trai cu care nu trebuie confundata.

Blaga va vorbi despre un tip dogmatic de a gândi, despre un alt tip de gândire decât cel logic, rational, un tip de gândire caruia i se deschide în fata un *eon*. Va fi un alt *spirit*, va fi o reînțoarcere a elenismului care este fondatorul dogmaticului. Putin ne sperie aceasta afirmatie, mai mult prin neînțelegerea ei. Prin exemplele date am aratat ca acest fel de a gândi îl folosim destul de des, Blaga însusi da exemple care arata prezenta acestui fel de a gândi. Nu este un nou fel de a gândi, poate ca este, mai degraba, ceea ce este foarte important, o constientizare a felului nostru de a gândi creativ. *Este bine sa cunoastem ceea ce nu putem cunoaste!* Este important fiindca exista o lupta între domeniul logicului si cel al ontologicului. Mai exact, între acceptarea logicii, rationalului, ca fel de a gândi exemplar ce ar trebui urmat de fiecare data, si lovirea de domeniul realitatii, domeniul contradictoriului, cum spune Stefan Lupascu, domeniu care, dupa Blaga, ar putea fi stapânit prin gândirea dogmatica. Mai târziu, în *Geneza metaforei si sensul culturii*, va spune ca cea mai importanta caracteristica a umanitatii este *creativitatea*, prin arta, literatura, stiinta, modalitate prin care omul a reusit sa prinda si sa-si însuseasca, chiar daca numai în parte, misterele cosmosului, misterele lumii. Creativitatea, explicarea creativitatii, nevoia de creativitate, acesta este motivul pentru care Lucian Blaga a construit cunoasterea cu sens minus, cunoasterea luciferica.

Realitatea, existentul, *to on* –ul anticilor, este conradictorie, este greu de stapânit cu mijloacele logice daca insistam sa folosim o desfasurare, fara întreruperi, a gândirii noastre corecte. De aceea ne aflam într-o noua aporie, între logic si ontologic. O aporie care nu-si poate gasi rezolvarea cu toate ca, sau tocmai pentru ca, (asa cum sunt cele mai multe situatii ale realitatii) ambii termeni ce sunt în contradictie, atât teza cât si antiteza,

¹⁶ De la *luceo-lucere*=a luci, a straluci si de la *lucifer-fero-ferum*= putator de lumina.

sunt tot atât de corecte, chiar logic, sustinute si valide. Este motivul, chiar daca nu explicit simtit de Blaga, pentru care propune folosirea unei gândiri de alt fel, o gândire folosita în mod corect, o gândire care sa nu mai fie acuzata de incorectitudine, de invaliditate, cu toate ca nu mai sta dominata de logic, gândire care sa deschida larg, un drum, specificului uman, *creativitatii* si sa împace logica cu ontologia, cu realitatea..

În acest nou început de mileniu când puterea gândirii noastre a crescut exponential, când avem, de destul de mult timp, în afara sistemelor logice binare ce au radacini în gândirea lui Aristotel, avem cum am mai subliniat, logici cu mai multe valori, cu infinit de multe valori, avem logica fuzzy, avem logici modale care au înlocuit valorile clasice de adevar si de fals cu alte valori; avem chiar logica contradictoriului a lui Stefan Lupascu care propune noi valori logice – ale actualizarii si ale potentializarii, valori cu care se pot evita situatiile contradictorii folosind tot infinit de multe grade între noile valori, astazi când cu ajutorul logicii ne deplasam cu vehicule pe luna, când ne ajuta sa avem masini inteligente care servesc puterii noastre de a gândi, vin sa spun, folosind gândirea lui Lucian Blaga, ca am putea îmblânzi distanta între logic si ontologic mariindu-le, casatorindu-le, dându-le lor o noua viata împreuna în înțele gerea noastra.

Cum vom face asta? Vom ridica felul nostru de a gândi în mod curent la nivel de stiinta, ceea ce nu este pe placul matematicienilor si a logicienilor. Folosind gândirea noastra corecta, logic, atunci când avem nevoie de aceasta corectitudine, pe care o putem întrerupe, sarind de la o idee la alta, de la un nivel la altul, si sa continuam a fim logici în noul cadru ales. Aceasta întrerupere n-ar trebui sa vicieze economia generala a unui proces de gândire, din contra, ar trebui sa usureze si s-o faca mult mai rapida decât puterea celor mai performante computere, ne mai existând bariere logice pe care sa le punem atunci când nu avem nevoie de ele. S-ar putea strecura gândirea gresita, falsul? Desigur. Ascultati putin glasul politicianilor, mai ales al politicianilor avocati, cum se joaca cu sofismele pentru a evita o lege care nu le convine. Ascultati si mincinosii care uneori mint frumos, încântator. Limbajul natural a fost totdeauna apt de a juca astfel de feste. Nu le putem evita numai cu puterea logice sau a matematicii pentru ca se va gasi oricând un avocat priceput care va rastalmaci rationamentele. Logica si matematica nu ne vor putea salva în fata unor persoane incorecte si nu uitati ca “lupul ... nu-si schimba naravul”. A fi corect în gândire poate însemna a respecta legea morala, a refuza incorectitudinea care se poate naste în realitate si în fata careia logica poate fi strivita.

Revenind, aceste salturi, aceste depasiri a unui nivel pentru a putea intra mai usor si mai repede în profunzimea unei idei, unei probleme, poate fi o sursa de eroare, dupa cum spuneam, prin scaparea de controlul logic, dar este o sursa de autenticitate prin apropierea de realitate. Trecerea într-un alt nivel de gândire, transcenderea între nivele, este foarte aproape de ce ne spune Blaga când afirma ca solutia paradoxelor dogmatice se afla în *transcendent*. Solutia se afla în trecerea de la un nivel la altul al gândirii cu respectul logice pe un singur nivel si cu refuzarea strictetii logice în salturile dintre nivele. Aceasta trecere între nivele poate introduce dinamismul în procesul gândirii si se poate face în ambele sensuri. Controlul? Îl putem face noi, oamenii, ontologicul, trairea noastra. Poate *Binele*.

Cu toate ca ceea ce am spus este destul de simplu si este o folosire curenta în gândire, este foarte greu de exprimat si de înțeles. Paradoxele sunt lângă noi numai ca aceasta gândire o folosim inconstient, parca cineva ne ghideaza pasii pe care trebuie sa-i facem. Pare ca acest ghid este chiar realitatea. Nu putem duce la gura, când ne este foame, un raport logic, o inferenta valida, ci o bucata de mâncare. Realitatea, *to ov*, este o prima instanta pentru noi, cu toate acestea, uneori, ea transcende gândul nostru, depaseste ramânerea în urma din cauza unei nepotriviri logice. Ce facem atunci? Simplu. Sarim peste ceea ce ne încurca, salt cu gândirea, si continuam sa fim logici în gândire pe noul nivel la care ajungem, sau facem un salt în experienta, chiar între nivelele realitatii, facem o *baie de realitate* care poate fi salutara. Pentru a nu ne lasa tentati de realitate este bine ca dupa o astfel de baie de realitate sa ne reîntoarcem pe terenul solid al logicei. Nu stiu daca cuvintele au spus ce gândeam dar macar am încercat sa fiu corect.

Ar fi bine sa calatorim putin mai departe în gândirea blagiana a *Cunoasterii luciferice*¹⁷. La introducerea în acest capitol Blaga gândeste, în felul lui, principiile kantiene ale cunoasterii. Va respecta schema cunoasterii propusa de Kant dar spune ca nu-l intereseaza geneza conceptelor categoriale cu toate ca în textul pe care-l va publica în 1935, *Orizont si stil*, va construi si va propune o serie de categorii ale inconstientului care toate se origineaza la cele doua concepte *a priori* – *Spatiul* si *Timpul* – care sunt cheia înțelegerii pentru filosoful de la Konigsberg.

Intuitia si ratiunea – logica – sunt cele doua talgere ale cunoasterii, de la Kant spre noi. Blaga vorbeste si despre *spontaneitate* care nu e altceva decât spontaneitatea intuitiei noastre. Blaga vorbeste si de irational, de contradictoriul întâlnit de multe ori în realitate, contradictoriu care, depasind logica, fiind de neînțeles, nu mai este rational, este irationalul. Rationalul ca si irationalul sunt obiecte ale gândirii numai ca, pentru a avea o înțelegere rationala, trebuie sa facem un efort logic pe când irationalul irumpe, daca ma pot exprima astfel, în gândirea noastra din inconstient. Blaga ne atrage atentia ca *misterul*, care este tot ce nu cunoastem sau nu înțelegem, nu trebuie echivalat cu irationalul, nu implica neaparat irationalul, deoarece un mister, ceva ce nu cunoastem, poate fi rational, ceea ce putem sti numai dupa ce ne devine cunoscut si nu mai este un mister.

Pentru aceste motive va spune ca ar trebui sa privim cunoasterea înțelegatoare dual. O cunoastere *paradisiaca*, cunoastere cantitativa (îndeparteaza misterele pe rând fara sa intre în adâncul lor, a fiecaruia), este cunoasterea propusa de Kant, prin care ceea ce nu cunoastem, misterele, sunt reduse numeric, cantitativ, folosind analogia cu ceea ce noi avem *a priori* în capul nostru, în creierul nostru, cu spatiul, cu timpul si cu conceptele categoriale. Aceasta cunoastere se face pas cu pas prin eliminarea cunoscatoare a misterelor unul câte unul, eliminare prin înțelegere logica, prin ratiune, si depozitare în memorie.

Al doilea fel de cunoastere este cea *luciferica*¹⁸, cunoasterea ce se adânceste în mister, care vrea sa stie nu numai ceea ce este evident, ce este la suprafata, vrea sa stie ce este

¹⁷ Op. cit. p. 145

ascuns într-un mister. Este o cunoaștere calitativă care vrea să rupă din mister atât cât ne este dat să putem cunoaște (este iarăși greu de a separa cantitativul de calitativ).

Cunoașterea, oricare ar fi ea are valențe calitative așa cum o cunoaștere preponderent calitativă, cum este cea luciferică, are părți cantitative). Este adevărat că nu putem ști care este limita posibilităților noastre de a cunoaște. Ceea ce putem ști, ceea ce Blaga ne spune, este faptul că știm când ne aflăm în fața unui *mister radicalizat*, este un mister formulat antinomic, fapt pentru care ne apare ca fiind *irational*. Știm că are ceva irational în el. Cu toate acestea avem posibilitatea de a folosi cunoașterea pentru a putea intra în adâncul lui. Ceea ce este important este să putem ști, și este bine să știm așa ceva, ca oricât vom aduce la suprafață din ascunsul lui tot va rămâne un sâmbure irational, o antinomie pe care nu o vom putea înlătura, o antinomie ce va fi din ce în ce mai profund contradictorie, va avea în ea o mai mare tensiune internă între poliile ce sunt în contradicție. Parcă este un echilibru, o balanță, a cărui talger al necunoscutului devine din ce în ce mai greu, o greutate calitativă destul de greu de exprimat și de imaginat (deoarece este o antinomie în ea însăși, *este un mister în mister*, un mister încapsulat în alt mister), cu cât celălalt talger se ușurează prin cunoaștere. *Cunoașterea luciferică înseamnă, în accepția lui Blaga, deschiderea unui mister despre care știi că nu va fi transformat total în cunoaștere, că va rămâne ceva de neînțeles oricât de mult înaintezi în cunoaștere, știi/știm chiar că patrunderea în intimitatea misterului, scoaterea la suprafață, cunoașterea reușită, o vom plăti cu aprofundarea misterului rămas; cu o mai mare ascundere.*

Aceste două feluri de a cunoaște sunt complementare, se completează. Cunoașterea pozitivă, aducerea la înțelegere a câte unui mister putând extinde cunoașterea noastră la oricâte mistere posibile nu se opune posibilității pe care o avem să întârziem în câte un mister pentru a ne "arunca" în profunzimea lui. Pare că noi folosim ambele feluri de cunoaștere în mod curent. Poate că cea mai utilizată cunoaștere este cea pozitivă, cantitativă, în extensie. Cunoașterea pe care Blaga o numește negativă, poate numai din nevoia de a sublinia că are un alt sens decât cea pozitivă fără să i se opună, cunoașterea care scotocește adâncimea unui mister, este cea care ne da date despre calitatea acelui mister, este cea care va scoate cât poate mai mult din acel mister, este cunoașterea care asigură creativitatea, aducerea noului.

Cunoașterea depinde de om, de puterea minții lui de a patrunde nepatrunsul, de a scoate din necunoscut diamante ale gândirii. Kant a pus prima piatră, în lumea modernă, pentru a ne putea apropia de înțelegerea cunoașterii. Blaga îl urmează, chiar dacă refuză această apreciere¹⁹, încercând să desvăluie din ce în ce mai mult din intimitatea acestui fenomen (exprimându-ne kantian).

¹⁸ Poate că această cunoaștere luciferică nu este străină de faptul că se numea *Lucian*, cel ce lucește, strălucește, cunoașterea ce aduce creativitatea în lumea umană.

Este bine să amintim că în latina *luceo-ere* înseamnă a lăsa iar *lucifer-fera-ferum* purtător de lumină.

¹⁹ Ne apropie de filosofia lui Kant singurul fapt că acceptăm a vorbi despre presupuse "transcendente" inaccesibile în mod absolut adecvat aptitudinilor noastre cognitive. ... găsim că Immanuel Kant a filosofat prea mult asupra "lucrului în sine", dar prea puțin asupra ideii că atare de "lucru în sine". Lucian Blaga, *Despre conștiința filosofică*, Ed. Facla, București, 1974, p. 145.

Cunoasterea înțelegătoare are această dualitate complementară de care are nevoie. Cunoasterea *paradisiacă*, cunoasterea *pozitivă*, este cea care *progresează extensiv*, prin aducerea unor noi obiecte de înțeles, de cercetat, de cunoscut. În schimb, *cunoasterea luciferică se dezvoltă intensiv*, în profunzimea obiectului de cercetat, în profunzimea misterului. *Când se afla în fața unui mister, cunoasterea luciferică deschide acel mister desfășurându-l într-o parte ce se arată, faniul, și una ce se ascunde, cripticul.*

Pentru a construi o înțelegere a unui mister avem nevoie de o idee, de o idee *teorică*²⁰, de o idee care să ne asigure saltul în necunoscut, în *misterul deschis*. Aceasta înseamnă a pune o problemă, a gândi ceva nou. Ideea, împreună cu *categoriile înțelegerii*, cu *categoriile kantiene* ca și *categoriile stilistice*, categorii ce ne sunt de ajutor atât în cunoasterea paradisiacă cât și în cunoasterea luciferică.

Categoriile, în cunoasterea paradisiacă ne ajută la reducerea numerică, cantitativă, a misterelor (extensional). În cunoasterea luciferică ele sunt *idei*, idei cu funcție teorică, care sunt ca niște scânduri de salt în necunoscutul misterului pe care dorim să-l revelăm. Aceste idei creează o tensiune interioară în obiect, tensiune care este cu atât mai mare cu cât ideea este mai departe de *faniul* unui mister deschis, cu cât ideea pe care o lansăm este mai diferită de faniul, de ceea ce se cunoaște din misterul pe care l-am deschis.

Ce încercăm prin cunoaștere? Dorim, de fapt, să “rationalizăm” experiența prin concepte care se aplică intuitivului, existentului, ontologicului, dându-i o determinare. Asta ne-a învățat Kant asta știm și noi azi. Felul cum înțelegem aceasta poate fi diferit. Cam asta ne spunea Blaga despre felul în care Kant a promovat înțelegerea, cunoașterea.

Revenind; am văzut că înțelegerea noastră, cunoașterea, este duală, este paradisiacă sau luciferică, este și *enstatică* sau *ecstatică*²¹. Cu alte cuvinte, mai apropiată de noi este o gândire liniștită și comună sau, la polul opus, una ce iese din sine pentru a se putea înscrie în *minus-cunoaștere*, în *cunoașterea luciferică*. *Cunoașterea comună nu acceptă contradicțiile pe când cunoașterea ecstatică se înscrie în acceptarea antilogicului, a contradicției fără soluții, a ceea ce Blaga a numit o antinomie transfigurată, chiar a irationalului.*

Dacă ar fi să adunăm gândul nostru am putea repeta spunând că realitatea și gândirea sunt total diferite. Realitatea acceptă situații contradictorii pe care noi le putem traduce în mintea noastră prin situații dogmatice. Putem să rămânem în domeniul logicului, al necontradictoriului, în care ne putem simți foarte bine dar departe de realitate. De aceea soluția ar putea fi să fim logici atunci când raționamentul o cere și să sarim peste ea, peste logică, notându-ne locul și rostul acestui salt, atunci când realitatea o cere. Dacă am avea un astfel de desfășurator în mintea noastră am putea oricând avea sub control gândirea noastră aparent nelogică²².

²⁰ Este termenul propus de Blaga.

²¹ Pentru Blaga gândirea, cunoașterea, *enstatică* ca și cea *ecstatică* nu este un alt fel de a cunoaște, este numai o altă perspectivă, un alt unghi de a vedea, aceeași cunoaștere duală, paradisiacă și luciferică.

²² Ulterior s-ar putea ca o etapă considerată fără logică să ne apară ca logică.

Daca acceptam contradictoriul, putem accepta gândirea dogmatica care ne pune în situatia ca înțelegerea noastra sa iasa din sine, sa nu mai fie *enstatica*, sa devina *ecstatica*, ceea ce ne îndeparteaza de logic dar ne apropie de realitate, de ontologic. Mai mult, ne da posibilitatea, oprind, pentru un timp, fluxul cunoasterii înțelegatoare extensionale, a cunoasterii misterelor din aproape în aproape, pe rând, sa ne *adâncim cunoasterea numai într-un singur mister, un mister care ne pasioneaza, ne permite sa folosim o idee pe care o avem si ne este draga în cunoasterea acestui mister*. Este un fel în care vom putea amesteca pasi logici cu pasi condusi mai mult de intuitie, intuitia ideii care este o punte de salt în înțelegerea unui mister, este o punte de salt în cea ce exista. Acest fel de a desfasura o gândire este chiar gândirea noastra comuna. Înțelegem din aproape în aproape toate întâmplările unei zile chiar daca avem uneori timp sa ne oprim asupra unei idei care, poate, ne chinuie pentru ca nu gasim o solutie. Cautam totusi solutia de care avem nevoie si chiar daca sunt unii pasi de gândire care nu prea par corect construiti (în fluxul gândirii nici nu ne dam seama), *momente care se contrazic una pe alta sau salturi în gândire, nejustificate logic*, toate aceste etape ne apropie de o solutie acceptabila. Astfel este si gândirea unui om de stiinta care vrea sa-si lamureasca sau sa conduca un experiment mental care-l poate duce la descoperiri importante. Poate ca tot astfel a gândit si I.S.Bach când a compus *marea fuga*, citindu-si gândul sau l-a pus sa alerge pe note si în tesatura contrapunctica. Ascultându-l pe Bach noi ascultam gândul lui materializat pe note. Când auzi ultima nota din penultimul pasaj (al 21-lea), o nota ce pare suspendata în neant, parca-ti sta inima. Oare, a avut si el aceasta senzatie? Poate ca senzatie este numai în mintea mea. Cât te bucuri ca aceasta, inima, reîncepe sa bata odata cu începutul celui de al 22-lea si ultim pasaj al acestei mari fugi. Parca forta muzicii poate da viata sau poate omorî.

Tot astfel, citindu-i pe Dostoievski, pe Balzac sau pe Platon, esti în directa legatura cu felul în care se desfasura gândirea lor, ceea ce, macar cu mine este asa, produce o senzatie de nedescris. De aceea literatura nu poate muri, la fel muzica, toata arta, pentru ca avem nevoie sa putem intra în legatura, sa putem dialoga, cu aceste minti luminate. Felul de a gândi trivial sau cel al creatorilor, fie ei mici sau mari, se loveste tot timpul de necunoscut si asta-l face pe om multumit, fericit sau încântat, de fiecare data când depaseste un moment dificil, de fiecare data în care creativitatea este în casa ei. Felul nostru intim de a gândi poate ca nu este interesant, dar cel al marilor creatori este.

Poate ca tot trivial, obisnuit, este ca atunci când rezolvi o problema de viata sa ai o satisfactie. Ca medic asi putea spune ca cele mai mari bucurii le-am avut când am reusit sa amelioresz suferinta unui bolnav ce venise sa-mi ceara ajutorul, la fel cum simteam uneori, ca o suferinta, nereusita actului medical. Nu mi-a placut sa ma simt *fara putere* în fata unui om într-o încercare grea de sanatate. Uneori nimic nu este mai greu de rezolvat decât boala. În fata unor cazuri depasite nu m-am putut decât resemna dar sunt cazuri la care *simti* ca ar trebui gasit un remediu, pe care nu-l gasesti. Este chinul unui medic! Poate ca la fel se chinuie un pictor, un muzician, un scriitor, un matematician, un chimist, un tâmplar, un gradinar, care simte ca nu poate finaliza o lucrare, ca nu mai are suficienta putere creativa, ca ea s-a epuizat. Puterea creativa, mentinerea puterii creative, poate ca este cheia fiintarii omului pe pamânt asa cum ne spune Lucian Blaga.